

Eesti Keskkonnaühenduste Koda
Päästame Eesti Metsad MTÜ
Fridays for Future Eesti (MTÜ Loodusvõlu)

Keskkonnaametile

Meie: 29.04.2024 nr 1-2/24/6193

Eesti Keskkonnaühenduste Koja, Päästame Eesti Metsad MTÜ ja Fridays for Future Eesti (MTÜ Loodusvõlu) seisukoht uue Enefit-280 õlitehase kompleksloa eelnõu kohta

Eesti Keskkonnaühenduste Koda, Päästame Eesti Metsad MTÜ ja Fridays for Future Eesti (MTÜ Loodusvõlu) on seisukohal, et Enefit280-2 põlevkiviõlitehasele tuleb jätta keskkonnakompleksluba väljastamata. Põhjendame seda järgnevalt.

1.1. Keskkonnaamet ei ole andnud põhjendatud hinnangut, kas õlitehase käitamisega kaasnev kasvuhoonegaaside (KHG) heide on oluline keskkonnahäiring KeÜS § 3 lg 2 tähenduses. Kompleksloa korralduse eelnõu kohaselt tekib kavandatava Enefit280-2 seadme kasutusperioodil "oluline hulk KHG heiteid" (lk 11). Sealjuures ei ole täpsustatud, kas kasutusperioodi all peetakse silmas õlitehase käitamist 2035. aasta alguseni, nagu on ette nähtud kompleksloa eelnõus, või õlitehase eluea lõpuni, mis on märkimisväärselt pikem ajavahemik. Igatahes ei ole Keskkonnaamet võtnud põhjendatud seisukohta, kas õlitehases tekkiva olulise hulga KHG heitega kaasneb või ei kaasne oluline keskkonnahäiring KeÜS § 3 lg 2 tähenduses. Sealjuures on käsitlemata tõsiasi, et KHG heite paiskamisel atmosfääri on jäädav mõju kliimamuutuste süvendamisele, mis põhjustab pöördumatuid muutuseid keskkonnas ehk on KeHJS § 2'2 kohaselt oluline keskkonnamõju. Kui õlitehase käitamisega kaasneb oluline keskkonnahäiring, on tegemist keskkonnaohuga (KeÜS § 5) ning kui seda ei ole võimalik vältida, tuleb KeÜS § 52 lg 1 p 6 kohaselt jätta luba välja andmata, v.a sättes kirjeldatud erandjuhul. Käesoleval juhul ei ole Keskkonnaamet välistanud võimalust, et õlitehase käitamisega kaasneb keskkonnaoht. Tõik, et tervele Eesti riigile seatud KHG heite vähendamise eesmärgid ei sea konkreetsetele käitistele jäiku arvulisi heite piiranguid, ei välista võimalust, et ühest käitisest lähtuv KHG heide võiks kujutada endast olulist keskkonnahäiringut, sest KeÜS § 3 lg 1 kohaselt on keskkonnahäiring ka selline ebasoodne mõju keskkonnale, mis ei ületa arvulist normi või mis on arvulise normiga reguleerimata.

1.2. Riigikohus võttis otsuses 3-20-771 seisukoha, et kui "kavandatav tegevus tooks kaasa tagajärjed, mille tõttu ei ole võimalik kasvuhoonegaaside heite vähendamise [üldiseid] eesmärgi saavutada, oleks sellel tegevusel kindlasti oluline keskkonnamõju ning tuleks asuda selgitama, kas sellist mõju on võimalik piisavalt vältida või leevendada". Sellest, et Riigikohus märkis, et kirjeldatud juhul oleks *kindlasti* tegemist olulise keskkonnamõjuga, nähtub, et see ei pruugi olla olulise keskkonnamõju miinimumkünnis, vaid ka sellest künnisest allapoole jäävates olukordades tuleb keskkonnaohu esinemist juhtumipõhiselt hinnata. Seega tõsiasi, et kõnealune kompleksluba kavatsetakse välja anda tähtajaga kuni 31.12.2034 ehk selle loa alusel ei saa õlitehas mõjutada Eesti 2035. aasta KHG heite

vähendamise eesmärgi täitmist, ei välista õlitehasest lähtuva kliimamõju olulisust. Õigusliku hinnangu õlitehasest lähtuva keskkonnanähingu olulisusele peab Keskkonnaamet andma enne kompleksloa andmist. Seda ei ole Keskkonnaamet praegu teinud.

1.3. Et hinnata õlitehase kliimamõju olulisust, peab Keskkonnaamet keskkonna kõrgetasemelise kaitse põhimõtte (KeÜS § 8) kohaselt tuginema parimatele teaduslikele andmetele, sh andmetele kliimamuutuste kohta. Tõsiasi, et üksikute kütiste KHG heitele pole seatud konkreetseid arvulisi piiranguid, ei vabasta ametit kohustusest sisuliselt hinnata tehase kliimamõju olulisust (KeÜS § 3 lg 1 ls 2). Euroopa Inimõiguste Kohus kirjeldas äsja viit kriteeriumit, mida riigid peavad täitma, et kaitsta inimõiguseid kliimamuutuste eest.¹ Nende hulgas on kolm kriteeriumit, mida Eesti hetkel ilmselgelt ei täida: Eesti kliimaeesmärgid ei põhine süsinikueelarvel ega samaväärsel meetodikal, Eestil puuduvad kliimanetraalsuseni jõudmise vahe-eesmärgid, ning Eesti ei ole tõendanud, et riik on eesmärkide täitmise kursil – vastupidi, Kliimaministeeriumi prognooside kohaselt ei täida Eesti 2035. ega 2050. aastaks sätestatud kliimaeesmäärke². Keskkonnaamet kui riigivõimu osa on inimõiguste adressaat ning peab seetõttu tagama inimõiguste kaitse, sh õlitehase kompleksloa üle otsustades. Arvestades seda, et “Eesti 2035” strateegiast ja kliimapoliitika põhialustest tulenevad kliimaeesmärgid ei vasta Euroopa Inimõiguste Kohtu kriteeriumitele inimõiguseid piisavalt kaitsvate kliimaeesmärkide kohta, ei ole otsuse langetamisel “Eesti 2035” strateegiast ja kliimapoliitika põhialustes seatud kliimaeesmärkidest lähtumine inimõiguste kaitseks ilmselt piisav.

2. Keskkonnaamet ei ole õlitehase kui olulise kliimamõjuga arenduse lubamisel kindlaks teinud, et tegevus on põhjendatud ülekaaluka huviga ega too kaasa vajadust ülemäära piirata kliimamuutuste ohjeldamiseks isikute vabadusi või avalikku huvi tulevikus. Kompleksloa andmise korralduse eelnõus on KeA küll märkinud, et arvestades põhiõiguste ja avalike huvide piiramise riski, ei saa anda kompleksluba välja tähtajatuna, kuid on jätnud põhjendamata, kuidas on tähtajalise loa väljastamise korral see risk maandatud (kompleksloa andmise korralduse eelnõu lk 12). Sellekohaseid põhjendusi ei sisaldu ka KMH aruandes. KMH aruandes on mõjuhindaja vahendanud Kliimaministeeriumi ettepanekut anda luba välja kuni 31.12.2034, kuid ei Kliimaministeerium ega mõjuhindaja ei ole põhjendanud, kuidas on tähtajalise loa puhul välistatud kliimamuutuste ohjeldamiseks vajalikud ülemäärased piirangud isikute vabadustele või avalikele huvidele. Järelikult on olemas oht, et õlitehasele kompleksloa väljastamine isegi tähtajalisena toob kaasa põhiõiguste ja avalike huvide ülemäärased piirangud. Seega tuleb isikute põhiõiguste ja avalike huvide ülemääraste piirangute vältimiseks jätta õlitehasele kompleksluba väljastamata.

3. Riigikohus ütles otsuses 3-20-771, et ilma niisuguse õigusliku raamistiku olemasoluta, milles on sätestatud, kuidas Eesti riik annab oma proportsionaalse panuse üleilmse kliimasoojenemise hoidmisesse võimaluse korral 1,5 kraadi piires, ei saa piisavalt kindlalt välistada, et õlitehasele kompleksloa väljastamine ei too kaasa

¹ Euroopa Inimõiguste Kohtu 09.04.2024 otsus asjas nr 53600/20 [Verein KlimaSeniorinnen Schweiz jt v. Šveits](#) p 550.

² Kliimaministeerium. Explanatory note to Article 18 of Regulation (EU) 2018/1999 reporting Estonia. 2024. Joonised 3.8 ja 3.9. https://kliimaministeerium.ee/sites/default/files/documents/2024-03/Explanatory%20note%20for%20Article%2018%20of%20Regulation%20%28EU%29%2020181999%20reporting_Estonia.pdf

isikute põhiõiguste ja avalike huvide ülemääraseid piiranguid muudel tegevusaladel. Praeguseks ei ole Riigikohtu kirjeldatud õiguslikku raamistikku ega sellega samaväärset raamistikku Eestis endiselt kehtestatud. Keskkonnaamet ei ole luba välja andes kindlalt välistanud võimalust, et õlitehasele kompleksloa andmine toob kaasa isikute põhiõiguste ja avalike huvide ülemääraseid piiranguid muudel tegevusaladel. Järelikult ei ole see oht piisava kindlusega välistatud, mistõttu tuleb isikute põhiõiguste ja avalike huvide ülemääraste piirangute vältimiseks jätta õlitehasele kompleksluba väljastamata.

4.1. Keskkonnaamet ei ole põhjendanud, miks on keskkonnakaitse seisukohalt vajalik väljastada kompleksluba just kuni 31.12.2034. Tööstusheite seaduse eesmärk on tagada keskkonna kui terviku kõrge kaitsetase (THS § 1 lg 1). Kompleksluba võib anda välja tähtajalisena, kui esinevad keskkonnakaitse seisukohalt põhjendatud asjaolud (THS § 48 lg 2). Keskkonnaamet ei ole põhjendanud järelt, et keskkonna kõrge kaitsetaseme saavutamine on võimalik, andes kompleksloa välja just kuni 31.12.2034, mitte lühemaks ega pikemaks ajaks. Sellekohaseid põhjendusi ei leidu ka KMH aruandes.

4.2. Kompleksloa korralduse eelnõus on kaalutud arendaja tegevuse võimalikkust ühelt poolt ning arendaja võimalust viia ellu keskkonnakaitse tegevusi teiselt poolt: "Kompleksloale seatav tähtaeg on piisavalt pikk aeg (u 10 aastat), mis annab ettevõttele võimaluse planeeritavat tegevust ellu viia ja ka kliimaeesmärkideks vajalike täiendavate muudatuste realiseerimiseks" (lk 12). Arendaja võimekus ja kavandatava tegevuse omapärad ei ole aga keskkonnakaitse asjaolud, millest lähtuvalt otsustada, kui pika tähtaja seadmine on vajalik keskkonna kõrge kaitsetaseme tagamiseks. Vastupidi, Riigikohus on otsuses 3-20-771 sõnaselgelt öelnud: "Täielikult kolmanda isiku kanda jääb risk, et ta ehitab ehitusloa alusel valmis kaitse, mille tegevuseks ei saa pärast keskkonnamõjude rangemat ja lõplikku kaalumist kompleksluba kas üldse või alguses kavandatud mahus anda. Niisuguse riski võtmine ei tohi kolmandale isikule anda mingit eelist kompleksloa menetluses - seda enam, et kompleksloa andmisel tuleb arvestada ka muutuvaid kliimaeesmärke ning muid uusi asjaolusid." Seega on lubamatu põhjendada kompleksloa andmist just kuni 31.12.2034 asjaoluga, et lühema ajavahemiku jooksul ei saa ettevõtja planeeritavat tegevust ellu viia ja/või kliimaeesmärkide saavutamiseks vajalikke muudatusi ellu viia.

5.1. Kompleksloa andmise eelnõus on Keskkonnaamet kaalutluste hulgas (otsuse eelnõu p 3) lisaks loa tähtajalisusele välja toonud KMH läbiviimisel ilmnenud täiendavad leevendavad meetmed, mille rakendamine ei ole kompleksloaga tagatud. Seetõttu ei ole nende meetmete leevendav mõju tegelikult tõendatud ega isegi selgelt prognoositav ning nendega arvestamine oleks ilmselge kaalutusviga.

5.2. Metanoolitehase kui kliimamõju leevendava meetme puhul ei ole kompleksloa eelnõus täpsustatud, milliste omadustega peab see tehas olema ning millisel määral peab see õlitehase keskkonnamõju vähendama, et lugeda keskkonnameede rakendatuks. Seetõttu ei saa Keskkonnaamet arvestada kindlalt sellega, et metanoolitehase käivitamine üldse õlitehase keskkonnamõju märkimisväärselt vähendaks. Ka on korralduses ette nähtud, et kuigi metanoolitehase käivitamise kohustus sätestatakse 2031. aastaks, siis selle tingimuse täitmata jätmise tagajärjel muutub õlitehase käitamine võimatuks alles 31.12.2034 (korralduse lk 12) ehk hetkel, mil õlitehase käitamine kõnealuse loa alusel on niikuinii võimatu, kuna siis kaotab luba tähtajalisuse tõttu kehtivuse.

5.3. Õlithase kliimamõju leevendamiseks on kompleksloa eelnõus ette nähtud kaks meetet – õli fraktsioonide väärindamine kergemateks süsivesinikeks ja süsinikuheite püüdmine –, mida arendaja peab rakendama alles 2035. aastal, st loa kehtivuse lõppemise järel. Seetõttu ei saa Keskkonnaamet tagada, et ettevõtte neid meetmeid kõnealuse loa alusel ka rakendab.

5.4. Süsinikuheite püüdmiseks pole Eestis kehtestatud vajalikku regulatsiooni, nagu kinnitas Enefit Power AS-i esindaja Arles Taal kompleksloa avalikul arutelul 11.04.2024, ning puudub kindlus, et niisugune regulatsioon 2035. aastaks kehtestatakse. Süsiniku püüdmise tehnoloogiad ei ole maailmas veel laialdaselt välja arendatud ning rakendatud, nagu kinnitas samuti Arles Taal avalikul arutelul. Ka ei ole hetkel teada, millist tehnoloogiat süsiniku püüdmiseks rakendama hakatakse, millised on selle omadused, sh energiakulu ja püüdmise tõhusus ning kuidas tagatakse, et kinni püütud süsinik atmosfääri ei jõua. Lisaks on arusaamatu, kuidas peaks ettevõtte rakendama loas ette nähtud süsiniku püüdmise tehnoloogiat 2035. aastal, et püüda kinni õli tootmisel eralduv CO₂, kui kõnealuse loa järgi ei ole õlithase käitamine ning seega ka selles CO₂ heite tekitamine pärast 2034. aasta lõppu lubatud.

5.5. Ka õli fraktsioonide väärindamise meetme puhul pole täpsustatud tehnoloogiat, mida rakendada tuleb, ega kirjeldatud, kui palju peab see tehnoloogia kompleksloa tingimuste kohaselt õlithase KHG heidet vähendama. Lisaks on selle meetme puhul arusaamatu, kuidas vähendab see õlithasest endast lähtuvat KHG heidet. Arles Taal väitis avalikul arutelul, et leevendav mõju avaldub selle kaudu, et väärindamise järel ei ole õlithase toodang enam kütus, mida põletatakse. Kui see on nii, on see küll tervitatav, kuid seda ei saa käsitleda õlithase mõju vähendava meetmena, sest sel juhul tuleks arvestada õlithases toodetava õli põletamise mõju ka KMH käigus, mida seal on aga sõnaselgelt mitte tehtud (KMH aruande lk 25–26 joonis 4.1 ja tabel 4.2).

6.1. Kompleksloa andmise käigus on jäetud täielikult hindamata õlithase käitamine ning selleks vajaliku põlevkivi kaevandamise kumulatiivne mõju loodusväärtustele. KMH käigus on hinnatud kumulatiivselt põlevkivi kaevandamise KHG heidet (KMH aruande p 4.1 lk 26). Seega on mõõndud, et õlithase käitamine võimalikkus sõltub kohalikust põlevkivitoormest, mille kaevandamise mõju tuleb hinnata koos õlitootmise protsessidest lähtuvate mõjudega. Samas põlevkivi kaevandamisega kaasnevaid kogumõjusid loodusväärtustele, sh Natura 2000 aladele, ei ole KMH raames hinnatud. Kuigi õlithasele kompleksluba väljastades ei määrata kindlaks, millisest kaevandusest tuleb sellele põlevkivi varuda, on selge, et põlevkivi kaevandamine toimub kogu Eesti kontekstis väga piiratud alal (õlithasest maksimaalselt umbes 60 km kaugusel). Sealjuures piirnevad kõik kaevandused mõne Natura 2000 alaga, millest osade (nt Puhatu, Sirtsu, Muraka linnualad) seisund on madalsoode ja rabade haudelinnustiku riikliku seire andmetel kaevandamise tõttu oluliselt halvenenud. Õlithase käitamine järgmise 10 aasta jooksul tekitab nõudluse ligi 20 miljoni tonni põlevkivi kaevandamiseks, milleks ilma tehast käitamata puuduks vajadus. Seetõttu on kaevandamise ja kavandatava tegevuse vahel seos.

6.2. Kui õlitehases kasutatav põlevkivi kaevandatakse Narva karjäärist³, siis oleks tulnud hinnata vähemalt Narva karjääride ja selle kõrval asuvate Sirgala karjääride senist ja tulevast koosmõju Puhatu linnu- ja loodusalale. Kui toorme kaevandamise asukoht ei ole aga teada, on vaja viia läbi koguhindamine, arvestades kogu planeeritud põlevkivikaevandamise ja -töötlemise senist ja tulevast mõju koosmõjus kavandatava õlitehasega. Nõue, et mõjuhindamise raames on arendajal kohustus esitada hinnang ka projekti kaudse (*indirect*) ja kuhjuva (*cumulative*) mõju kohta, tuleneb EL keskkonnamõju hindamise direktiivist ([EL KMH direktiivi](#) lisa IV lg 4 ja selle allmärkus 1). Ka keskkonnaministri määrusega nr 34 kinnitatud KMH aruande nõuete kohaselt peab KMH aruanne sisaldama hinnangut mõju kohta, mis tuleneb koosmõjust muude praeguste ja planeeritavate tegevustega, võttes arvesse kõiki praeguseid suure keskkonnatähtsusega alade või loodusvarade kasutamisega seotud keskkonnaprobleeme ([KMH aruande sisu täpsustatud nõuded](#), § 6 lg 2 p 6).

6.3. Põlevkivi kaevandamise kumulatiivseid mõjusid loodusväärtustele ei ole allakirjutanutele teadaolevalt laiemalt üldse hinnatud, sh mitte põlevkivi kaevandamise lubade menetluses. Täiesti uus asjaolu, millega ei ole saanud arvestada ühegi kaevandusloa mõjude hindamisel, rääkimata kumulatiivsest mõju hindamisest, on 2023. a avaldatud Tartu Ülikooli hüdrogeoloogide ja ökoloogideartikkel, mis käsitleb Selisoo 11 aasta andmete põhjal allmaakaevanduste kuivendumõju võimendumist koosmõjus kliimamuutustega.⁴ Tulemused näitasid, et kaevandamisel on sügavamatele põhjaveekihtidele ja rabale selge mõju, mis omakorda süvendab hiljutiste põuasündmuste mõjusid. Kaevandamisega kaasneva veerežiimi muutuse ja kliimamuutuste koosmõjus suureneb soode haavatavus. Seetõttu on olemasolevate või potentsiaalsete kuivendus- või kaevandustegevuste puhul kriitiliselt oluline kohaldada kaitstavate märgalade puhul ettevaatusprintsipiibist lähtuvat ja tulevikuvaatega kaitsestrateegiat.

6.4. Kliimapoliitika põhjalustes on ühe poliitikasuunisena antud, et tuleb suurendada soolade turbas seotud süsinikuvaru, taastades degradeerunud märgalad ja vältides soode edasist kuivendamist. Õlitehasele kompleksloa andmise otsuses on (mh koosmõju hinnangu puudumise tõttu) jäetud KPP vastava suunise arvestamata. Riigikohus on korduvalt välja toonud, et kavandatava tegevuse keskkonnamõju hindamisel peab haldusorgan muuhulgas arvestama keskkonnakaitse eesmärkidega, mis on püstitatud riigisisestes strateegilistes arengudokumentides.⁵ KMH aruandes on õlitehase tarbeks põlevkivi kaevandamisega kaasnev kaitstavatele soodele avalduv kuivendumõju koosmõjus kliimamuutustega jäänud täielikult käsitlemata.

6.5. Seega on Keskkonnaamet jätnud täitmata uurimisprintsipiibist tuleneva kohustuse, mistõttu puudub hetkel kompleksloa andmise otsustamiseks piisav info ja ei ole võimalik arvestada kõigi oluliste asjaoludega.

³ KMH aruande kliimamõju hinnangu eelduste kohaselt kaevandatakse just seal (aruande lk 26). Narva karjääri määratlus on ebaselge, kuna Enefit Poweril on keskkonnaluba KMIN 073 Narva karjäär (kehtivus 2005-2029) ja keskkonnaluba KMIN-046 Narva II põlevkivikarjäär (kehtivus 2003-2038). KMH aruandes räägitakse aga Narva karjäärist keskkonnaloaga nr L.ÕV/320934, mille kohta keskkonnalubade registris KOTKAS ja maavarade registris aktiivsete mäeeraldiste andmebaasis vasteid ei leidu.

⁴ Kohv, M., Paat, R., Lõhmus, A., Jõelett, A. Underground mining magnifies drought impacts in an adjacent protected raised bog. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/eco.2594>

⁵ RKHKo nr [3-17-2013/31](#) (Eurowind), p 20; nr [3-20-771/103](#) (õlitehas), p 21; nr [3-20-1657](#) (Elbu raba), p 20.

7. Keskkonnaamet on jätnud täielikult hindamata õlitehase käitamise mõju laste õigustele ja parimatele huvidele. Lapse õiguste konventsiooni art 3 lg 1 ning lastekaitseaduse § 5 p 2 annavad lastele ehk alla 18-aastastel inimestele õiguse, et kõigis neid puudutavates ettevõtmistes seatakse esikohale nende parimad huvid. Keskkonnaotsused puudutavad reeglina lapsi, mistõttu tuleb nende langetamisel hinnata nende mõju laste huvidele.⁶ Isegi juhul, kui Keskkonnaameti või KMH eksperdi arvates ei tulnud seda teha KMH raames, tulnuks Keskkonnaametil see kompleksloa menetluses välja selgitada KMH väliselt, kuna laste õigustele avalduva mõju hindamine oli kohustuslik, lähtuvalt lapse õiguste konventsioonist, lastekaitseadusest ning uurimispõhimõttest. Mõju laste õigustele hinnates tuleb arvestada võimalusega, et otsused, mis eraldi võetuna ning lühemas perspektiivis paistavad mõistlikud, võivad osutuda ebamõistlikuks pikas perspektiivis ning koos teistest otsustest lähtuvate ohtudega lastele nende elukaare jooksul.⁷ Õlitehasele kompleksloa andmist kaaludes ei ole Keskkonnaamet üldse tähelepanu pööranud sellele, kuidas tehase käitamine mõjutab lapsi praegu ja tulevikus. Seetõttu pole olemas piisavalt andmeid, et Keskkonnaamet saaks õiguspäraselt otsustada kompleksloa andmise üle.

8. Kui Keskkonnaamet otsustab siiski eeltoodud põhjendustele vaatamata kompleksloa väljastada, tuleb selles sätestada loa kehtetuks tunnistamise reservatsioon puhuks, kui loa kehtivusajal sätestatakse Eestile või sellele majandussektorile, milles õlitehas tegutseb, niisugused KHG heite vähendamise eesmärgid, mille saavutamist õlitehase käitamine kindlasti ohustab. Sel juhul lähtub Riigikohtu praktika kohaselt õlitehase käitamisest kindlasti keskkonnaoht, mida tuleb vältida või üksnes erandjuhul taluda (KeÜS § 10). Kui õlitehase käitamise vastu puudub ülekaalukas avalik huvi või kui õlitehase käitamisega saavutatavaid eesmärgi on võimalik täita ka alternatiivsetel viisidel, tuleb õlitehasest lähtuvat keskkonnaohtu igal juhul vältida (KeÜS § 10, § 59 lg 1 p 2 ja 3). Kuna praegu on koostamisel kliimaseadus, milles eelduslikult sätestatakse Eestile nii riigi- kui sektoripõhised KHG heite vähendamise eesmärgid, siis õigustatud ootuse selguse ja avalike vahendite otstarbeka kasutamise huvides soovitame tungivalt niisuguse loa muutmise kehtetuks tunnistamise reservatsiooni kompleksloas sätestada (HMS § 67 lg 4 p 2).

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Laura Maria Vilbiks

Eesti Keskkonnaühenduste Koja koordinaatori asendaja

⁶ ÜRO lapse õiguste komitee. Üldkommentaari nr 26. 22.08.2023, p 16.

<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/08/urgent-action-states-needed-tackle-climate-change-says-un-committee-guidance>

⁷ Samas, p 16–19.